

PROMJENE U ORGANIZACIJI SEOSKIH OBITELJI SITNIH POSJEDNIKA

Pod vodstvom prof. K. Gaála obavljeno je od 4. do 12. studenog 1979. g. monografsko istraživanje (ispitivanje najčešćeg modela) u selu Gerersdorf kod Güssinga. U njemu je sudjelovalo devet studenata Instituta za etnologiju u Beču. Istraživali smo devet tema. U programu istraživanja moja je tema bila „stanovanje“, pa se i ovo predavanje zasniva na podacima iz toga istraživanja.

Istraživanje je obuhvatilo tri generacije. Osobe različitih godina, spola i socijalnih slojeva odvojeno su ispitivane, a pri tom se uvijek polazilo od zatečene situacije. Na taj način mogao se utvrditi povijesni presjek od početka stoljeća do danas.

Položaj sela unutar regije

Gerersdorf je općina sa 700 stanovnika u brežuljkastom južnom Gradišću. Selo je pripadalo velikome posjedu Batthyanija. Ukidanjem kmetstva pretvorilo se u naselje sitnih posjednika s relativno velikim brojem najamnika-bezzemljaša. U 19. stoljeću počelo je iseljavanje stanovništva koje je doseglo vrhunac učestalim emigracijama u Ameriku, oko 1895. godine. Ta se pojava nastavila sve do danas.

Gerersdorf se nalazi u susjedstvu ponijemčenih hrvatskih sela (npr. Rehgraben), u kojima još i danas stariji ljudi govore hrvatski jezik. Sâm Gerersdorf je njemački jezični otok u ovoj regiji s mnogo različitih jezika.

Početkom stoljeća obuhvaćao je siromašniji socijalni sloj od 0,5 do 10% stanovnika. To je zapravo uvijek ovisilo o broju iseljenika u Ameriku. Valja naglasiti da domaće stanovništvo – ono koje je ostalo – nije nikada ostavljalo neobrađena polja.

Danas u tom kraju prevladava dodatna privredna djelatnost (preko 80%), koja se razvila uglavnom iz sitnih seljačkih posjeda (u prosjeku od 5 do 10 ha) s malim razasutim parcelama.

Glavni modeli obitelji – s posebnim osvrtom na položaj žene i na rad kao egzistencijalnu osnovu obitelji – bit će prikazani u uskoj međusobnoj ovisnosti, u svojem ispreplitanju i odražavanju na ostala područja zajedničkoga života.

Istraživanje je utvrdilo dva relevantna razdoblja: prvo do pojave dodatnoga zaradivanja (doduše već je i prije kod sitnih seljaka bila uočena tradicija nadničarskoga rada, osobito kasnije, pri izgradnji cesta itd.) i mehanizacije, te drugo razdoblje što od toga doba teče do danas. Pokušat ćemo objasniti da li se tu radi o nestajanju obitelji kao najmanje ćelije u zajednici i temelju tradicijske kulture ili bi se možda moglo govoriti o ubrzanom razvitku – o nekom novom kulturnom procesu.

1. Razdoblje do 1960. godine

Zemljišni posjed bio je i ostao primarna osnova egzistencije. Dominirali su sitni posjedi od nekih 5–6 ha. Od njih je morala živjeti obitelj od, prosječno, 7 do 8 članova. U takvim okolnostima organizacija rada temeljila se na trima generacijama: na generaciji roditelja, generaciji djece i generaciji unuka, a ne na sveukupnoj, proširenoj obitelji.

Zajednički život generacija

Žena je bila, zahvaljujući djeci, središte kuće i obitelji, ali je potpuno priznatom postajala tek onda kad je rodila sina, te na taj način osigurala nastavak muške loze i nasljednika seljačkoga gospodarstva. „Djevojke su manje vrijedile.“

Nasljednik gospodarstva bio je uvijek najmlađi sin. Ostala braća i sestre ili su se ženili i ženidbom prelazili na druga gospodarstva, ili su stekli druga zvanja i bavili se njima. Kod djevojaka, međutim, to se događalo vrlo rijetko. Po završetku škole, ostajale bi one do svoje udaje u roditeljskoj kući.

Do ženidbe najmlađeg sina dolazilo je relativno kasno (oko 25. godine života). Valjalo je pričekati da starija braća i sestre napuste kuću, pa se tek onda moglo razmišljati o mjestu za obitelj najmlađeg sina.

Prema tradiciji, mladi nisu osnivali novo domaćinstvo, već su se prilagođavali obitelji muža, rijetko obitelji žene. Odvojeno stanovanje i gospodarenje nije bilo uobičajeno.

Nakon sklapanja braka žena je pripadala obitelji muža. Udata žena živjela je potpuno odvojeno od „javnosti“. Zbog svojih je poslova bila više vezana uz kuću nego muškarac, osim kad je odlazila u crkvu, obavljala neke zajedničke radove, održavala običaje vezane uz vjeru, prisustvovala sajmovima, obavljala kupovinu ili dolazila na sastanke stanovništva kod mjesnoga bunara. Ali i tada je bila podvrgnuta kontroli članova seoske zajednice – osobito žena.

Pripadnici starije generacije živjeli su poslije predaje gospodarstva mlađima u zajedničkom domaćinstvu i hranili se za istim stolom. Pomagali su u kući i gospodarstvu, a pogotovo pri odgoju djece.

Ukoliko se stariji i mladi nisu slagali, nastajale bi nepodnošljive situacije naročito za mlade žene koje su udajom ušle u kuću, a prostor je bio ionako skućen.

Vrlo često radio bi mladi par desetak i više godina na roditeljskom gospodarstvu prije nego li bi mogao preuzeti upravljanje. Dogod je stara domaćica bila sposobna za rad, ona je vodila kućanstvo, i nije ga ispuštala iz ruku sve dok nije zaista ostarjela i onemogućala. „Nije lako davala kuhaču iz ruke.“ Pripadnici stare generacije raspodjeljivali su posao (stara domaćica u kući, stari domaćin izvan nje) – a mladi su se morali prilagoditi. Vlastitoga prihoda nisu imali, pa kad im je bio potreban novac, morali su ga tražiti u starijih.

Kad je novi mladi domaćin preuzimao gospodarstvo, morao je najprije isplatiti svu braću i sestre, što je gotovo uvijek bilo veliko financijsko opterećenje.

Organizacija rada

Do 1950. g. radilo se gotovo bez strojeva (većina je obrađivala zemlju drvenim plugom, a još do sredine pedesetih godina goveda su služila za vuču). Posao je u svakoj fazi iziskivao mnogo vremena i fizičkoga napora, a radova, koje je valjalo obaviti ručno, bilo je zaista mnogo.

Radna zajednica obuhvaćena već spomenutim trima generacijama, utjecala je i na obiteljski život. Radni ritam bio je ovisan o poslovima izvan kuće. Posao u staji određivao je dnevni ritam. To se odnosilo i na nedjelju: prije doručka i prije mise morali su najprije zbrinuti stoku.

Briga oko peradi i svinja ulazila je u kompetenciju žena, a posao oko krupne stoke bio je određen za muškarce.

Muškarac je bio nadležan i za raspored poslova izvan kuće. Brinuo se oko prodaje žita i stoke, te nabavke potrepština za gospodarstvo.

Žena se brinula za domaćinstvo, za nabavku kućnih potrepština, za perad i za djecu u obitelji. Njezina dužnost bila je i briga oko okopavanja krumpira, repe i ostaloga priroda povrtljarstva. Nije bilo gotovo ni jednog posla u kojem i ona nije pomagala. To su čak bili važniji poslovi nego oni u kući. Samo je u zimskim mjesecima žena

boravila uglavnom u kući. Valja spomenuti da je utržak od prodaje mlijeka, peradi i jaja, tj. „košarina“ (Körbelgeld), pripadao njoj.

Djeca su već od rane mladosti (od osnovne škole) sudjelovala u kućnim poslovima. Što je bilo više djece, to je bilo i više radne snage u gospodarstvu. Dječaci su radili napolju po uputama oca a djevojke, kao i majka, u kući. „Dječacima je pripadala staja a djevojkama kuhinja.“ Iznimka je bila najstarija kćerka – i to prvenstveno onda, kada nije bilo starijeg brata u kući. Tada je ona morala biti „uvijek s ocem napolju“ i gotovo nikada nije imala mogućnosti da nauči kuhati i obavljati ostale poslove u domaćinstvu. Rijetko je dolazila u dodir s domaćinstvom; radila je muške poslove kao npr. tovarenje i nošenje teških tereta i zarana je već bivala iscrpljenom.

Djeca su obavljala različite poslove, uglavnom poslije nastave, ali djelomično i prije odlaska u školu. Pomagali su u domaćinstvu (pranje suda, brisanje, prostiranje stola, nošenje vode, ribanje poda, itd.), čuvali mladu braću i sestre, radili u staji (pripremanje stelje, hranjenje stoke, čišćenje svinjca). Pomagali su i pri poljskim radovima (skupljanje snoplja). Poslije 6. i 7. godine djeca su morala čuvali blago. Tek navečer, poslije svih radova, našli bi se svi na okupu. Školovanju se nije pridavala prevelika važnost. Nitko od odraslih nije imao vremena da kontrolira i pazi na domaće zadaće djece.

Postupno uključivanje u proces rada, koje je počinjalo u školsko doba, završavalo je kad i osnovna škola (s 14 godina). Od tada je mladež postajala punovrijednom radnom snagom. Za najsitnija gospodarstva (1/2 ha) postojala je mogućnost dodatne zarade, kao npr. nadničarstvo kod veleposjednika (sječa drva) ili sezonski rad na majurima. Mladi ljudi – većinom mladi bračni parovi – bivali su odsutni od kuće od početka travnja pa sve do početka studenoga (vađenje repe i žetva). Jedan, a najviše dva tjedna, proveli bi u međuvremenu kod kuće da bi pomogli pri žetvi. Gospodarstvo su vodili njihovi roditelji.

Mnogi su mladi ljudi koristili mogućnosti za rad na dobrima u Njemačkoj (npr. Magdeburg). Zaradili bi upravo toliko da su mogli preživjeti zimu.

2. Razdoblje od 1960. godine

Poslije 1955. g. razvila se, uslijed opće evropske konjunktura, trgovina, obrt i industrija. One su zahvatile i ovu regiju i utjecale na seoski život.

Prikazat ćemo proces promjena koje su nastale zbog izmjena u vođenju gospodarstva (od glavnih do sporednih izvora zarade), zbog razvitka do kojeg je došlo zamjenom manuelnog rada strojnim radom, tj. zbog mehanizacije i to u svim područjima zajedničkog života spomenutih triju generacija.

Početakom 60-tih godina javile su se nove mogućnosti za dodatnu zaradu u Beču (npr. u građevinarstvu) i u nekim okolnim mjestima (Sulz, Güssing, Stegersbach, Oberwart, St. Michael). Danas se, u nešto manjem vidu, te mogućnosti pružaju i ženama. Svakoga vikenda vraća se oko 40% stanovništva kući (npr. iz Beča), dok ostali svaki dan putuju na radno mjesto.

Tko je 80% stanovništva Gerersdorfa postalo „putujuće“. Ipak se vlastito gospodarstvo u potpunosti i dalje obrađuje i služi za ishranu sveukupne obitelji. Prihod muškaraca od dodatne zarade (one u gradu) koristi se, djelomično, za poljoprivredu ali najveći dio ide za gradnju kuće, za auto i odjeću. Seljaci–putnici razikuju se u mnogočemu od onih seljaka koji za stalno napuštaju ne samo poljoprivredu nego i seosku zajednicu te postaju industrijski proletarijat.

Zajednički život različitih generacija

Na temelju suvremenih, izmjenjenih socijalnih zakona (mirovina za seljake) dolazi danas nešto prije do predaje posjeda nasljednicima. Posjed, po nepisanom pravilu, preuzima ono dijete koje je za to najspremnije i najsposobnije.

Sve tri spomenute generacije još i danas žive najvećim dijelom u zajedničkom domaćinstvu čak i sa zajedničkom kuhinjom („zajedno živjeti, ali ne i zajedno boraviti“). Ipak, stambene su se prilike bitno promijenile. Kuće se nadograđuju, proširuju, tako da gotovo svaka ima odvojene spavaće sobe za pripadnike pojedinih generacija. Kuhinja je ostala, kao i prije, glavna prostorija za boravak svih članova obitelji. Samo u rijetkim slučajevima članovi zajednice stanuju odvojeno: mladi grade nove kuće, dok pripadnici starijih generacija ostaju radije u staroj.

Ali, još bi i danas bila velika sramota kad bi mladi svoje roditelje u starosti smjestili u starački dom.

Ti stariji pripadnici obitelji ne žele se zapravo povući niti poslije predaje gospodarstva – oni su sretni ako mogu pomoći mladima kada god se za to pruži prilika.

Generacija roditelja živi još uvijek ustaljenim seljačkim životom (izuzetak su najsiromašnije seljačke obitelji, koje su se još mnogo prije 60-ih godina počele baviti dodatnim zarađivanjem). Njihova djeca su stečenim zvanjima jače diferencirana: muž je radnik, žena – seljakinja; od unučadi najčešće je tek jedan seljak dok ostali imaju neko zvanje ili se još bore da ga steknu.

Djevojke još i danas ostaju do udaje u roditeljskoj kući. Udavaju se ipak nešto prije nego nekada. Relativno kratko vrijeme između svršetka školovanja i udaje, žena ima nešto više slobode. Poslije udaje postaje vezana uz kuću ma da je u današnje doba postala mnogo mobilnija jer je stekla vozačku dozvolu i automobil.

Spomenuta sloboda, međutim, koristi se samo u određenom smislu. Mladež rado provodi slobodno vrijeme, bez kontrole odraslih, u diskotekama izvan svojega sela. Ali, javna kontrola ipak postoji ne samo među pripadnicima iste starosne dobi nego i istoga mjesta. To omogućuje javnu kontrolu zajednice ne samo u izboru bračnoga partnera, već donekle i u seksualnomoralnom smislu.

Tradicijske norme, npr., utvrđuju: djevojka se ne smije upuštati u emotivne ili seksualne odnose s oženjenim muškarcem pa čak niti s udovcem. Nakon udaje mladu ženu – prema provjerenim izjavama kazivača – smatraju „strankinjom“ u domu, koju tek valja upoznati s „kućnim običajima“.

Čak ni kućne poslove ne smije raditi onako kako ih je radila u svojoj kući, nego onako kako to radi njezina svekrva. „Valja se pokazati vrijednom.“ Nakon pomoćnih poslova na samome početku, mlada žena preuzima postupno ulogu domaćice. Svekruva i dalje pomaže, a to je u većini slučajeva čak i poželjno. Spomenimo još da mlade žene danas raspolažu svojim vlastitim novcem – jer imaju mogućnost zarade ali isto tako i one starije koje zarađuju kod žetve.

Organizacija rada

Gospodarstvo je u seljaka–putnika osnova opstanka. Zbog nenazočnosti muža tijekom cijeloga tjedna, žena postupno postaje rukovoditeljicom gospodarstva. Radni ritam određuju poslovi u polju i oni u staji, mada se danas zbog mehanizacije troši na to manje vremena nego prije.

Preko tjedna radna se zajednica sastoji od žene–gospodarice i pripadnika starije generacije. Ako je svekrva još dovoljno u snazi, ona se radije prihvaća posla u polju nego li u kući. Mlada žena onda uglavnom obavlja kućne poslove i brine za malu djecu. Ali i ona također bitno pomaže pri poljskim radovima.

No, najčešće je svekrva već slaba pa se više brine za kuću i djecu, dok mlada žena preuzima posao u polju. Svekar, prema svojim mogućnostima, pomaže i u staji i u polju. Muškarac, istovremeno i seljak i putnik napušta kuću već ponedjeljkom ujutro oko 3 sata a kući se vraća tek petkom poslije podne. Za vrijeme vikenda on pomaže u gospodarstvu, obavlja teže poslove kao npr. oranje, prikupljanje sijena, košnju itd.

Žena takvog seljaka–putnika postaje rukovoditeljica – „glava obitelji“ što se tiče odgoja djece, stanovanja, odijevanja i novca. Ona preuzima mnoge zadatke koji su prije pripadali isključivo muškarcima. Dok je prije na gospodarstvu radila služeći se sitnim alatom, danas upravlja strojevima i traktorima. Osim toga, još uvijek obavlja

sve poslove oko staje. Njezine obveze kao domaćice ostale su iste, možda čak i veće nego prije.

Nepрисutnost muškarca, kao oca obitelji i odgajatelja djece, uočljiva je preko cijelog tjedna. Sav teret odgoja i brige za djecu ostaje na ženi. Djevojčice i dječaci rastu zajedno i uglavnom su orijentirani na majku.

Za razliku od prijašnjega stanja u domaćinstvu u kojem se blagajna vodila odvojeno, danas žena upravlja sveukupnim dohotkom. Novac se doznacuje na banku, žena preuzima plaćanja svih dugovanja a mužu daje tjedni džeparac. O većim se nabavkama, naravno, zajedno dogovaraju. Ipak, na ženi je ostalo obavljanje svih službenih poslova.

Sve to znatno je proširilo područje ženina rada. Uza sve, tu je još kuća i kuhinja, vrt i nabavke; sve je to danas isključivo u njezinoj kompetenciji.

U kućnim poslovima muškarac gotovo da i ne sudjeluje.

Uvođenjem mehanizacije u sva područja rada, elektrifikacijom domaćinstava, vodovodom itd. poslovi su postali znatno olakšanima a s time im se skraćuje vrijeme obavljanja. Mehanizacija u staji i nove metode hranjenja stoke omogućile su čak i to da seljaci ne moraju ustajati u ranu zoru.

Ženski kućni poslovi obično se malo cijene, važnijima se smatraju oni poslovi što se odnose na osiguranje egzistencije. Ma da domaćica malo o tome govori, njezin je dnevni život ispunjen pretežno kućnim obvezama.

Poslovi vezani uz staju i briga za odgoj djece, vežu i danas ženu najviše uz kuću. Domaćinstvo pripada samo njoj. Time je podvrgnuta mnogo većoj konkurenciji nego li njezin muž koji se uspoređuje samo sa svojim suseljancima i nastoji biti ravan njima. Muškaraca se daleko manje tiču društvene promjene nego li žena. Osobito su mlade žene u svojim reakcijama vrlo osjetljive. Da ne bi zaostale za drugima u selu preuzimaju, uz ostale zadatke, i uljepšavanje kuća i gospodarstava. Organiziraju preuređivanja i nadograđivanja i vode glavnu riječ pri projektiranju i opremi kuća. Ugled kuće najvećim dijelom ipak ovisi o njezinoj osobi.

Faktor „dječjega rada“ danas više ne igra neku osobitu ulogu u vođenju gospodarstva. Smanjio se prosječan broj djece. Već zbog promjene zakona o školstvu, djeca imaju mnogo manje slobodnoga vremena i sve manje borave u obitelji. Dnevni boravak u centralnome dječjem vrtiću (npr. u Sulzu) zahtijeva naglašeno kretanje djece između kuće i vrtića. Država vrlo rano preuzima obveze koje su prije bile u nadležnosti same obitelji. Raznolikost školskih rasporeda onemogućava djeci da sudjeluju pri zajedničkim obrocima u obitelji.

Prema izjavama kazivača danas je školovanje još teže. S obzirom na osuvremenjivanje gospodarstva, o tom problemu valja razmišljati jer: danas su na cijeni i škola i obrazovanje, pa i majke danas posvećuju kakvu-takvu pažnju dječjim školskim zadacima, osobito u prvim razredima osnovne škole.

Veliki postotak omladine poslije osnovne škole nastavlja školovanje u nekim stručnim školama (npr. škola za domaćinstvo u Güssingu; trgovačka škola, itd.). Neki se zapošljavaju u tvornicama okolnih mjesta dok drugi, pak, putuju u Beč.

Stjecanjem obrazovanja postale su i djevojke mobilnije. Mnoge od njih već u 18. godini života polažu vozački ispit. Većina djevojaka – osobito školovanih – ne želi da se udajom vrati u seosku sredinu.

Danas žene ne žele imati više od troje djece. Jedno od djece morao bi biti sin – to je, obrazovanju unatoč, dug tradicijskom shvaćanju sredine.

Mada dječji rad danas više ne znači bitan faktor u seljačkome gospodarstvu, djevojčice imaju – sve dok se ne zaposle, pa čak i onda – određene obveze u domaćinstvu (pospremanje, prostiranje stola itd.). Međutim, niti roditelji pa niti djeca ne smatraju to nekim osobitim „radom“. To je samo način da se djevojke pripreme za množinu budućih poslova kao domaćice, kao majke i kao gospodarice domaćinstva. Momci gotovo nikada ne sudjeluju u kućnim poslovima.

Svrha našega istraživanja bila je da ustanovimo do koje mjere privredni i socijalni razvitak može utjecati na čovjeka i njegovu kulturu, odnosno, da li sve spomenute

promjene neminovno dovode do nestanka do sada poznatih oblika života ili pak pridonose bržem razvoju života određene sredine.

Na ispitivanome području nailazimo na dosta novih pojava koje ipak ne razvodnjaju nepisane zakone o pripadnosti određenoj zajednici. Osnovica novih oblika života u toj sredini jest još uvijek obitelj, i na njoj izgrađena seoska zajednica, koja, međutim, različito reagira na nove pojave u suvremenom svijetu. Nove se pojave prihvaćaju, a uz njih i nova saznanja, ukoliko pridonose unapređenju života, dok prijašnje neprimjetno nestaju. Riječ je, zapravo, o kulturnome procesu a ne o nekom civilizacijskom fenomenu.